

מלכות צדקיהו וחורבן בית המקדש

פרק כ"ד פסוקים י"ז-כ', פרק כ"ה, פסוקים א'-כ"ו

רקע למורה

צדקיהו בן יאשיהו, שמלך אחרי יהויכין, מלך אחת עשרה שנה ועשה הרע בעיני ה'. בדומה ליהויקים גם צדקיהו מרד בנבוכדנאצר מלך בבל. בפסוק כ' סומך הכתוב את המרידה של צדקיהו לגזרת החורבן:

"כִּי עַל אַף ה' הָיְתָה בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה עַד הִשְׁלַח אֶתְּם מֵעַל פְּנֵי וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בַּמֶּלֶךְ בָּבֶל".

על הקשר בין הסיבה האנושית לחורבן (מרד צדקיהו בבבל) לסיבה האלוקית לחורבן (להעניש את הממלכה), עומד רד"ק: "האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל" (עיקרון הסיבתיות הכפולה).

המרידה של צדקיהו בבבל, היא פעולה פוליטית (ארצית), שמתבטאת בהפסקת תשלום מיסים לבבלים. בעקבותיה עלה נבוכדנאצר על יהודה והחריב אותה. באופן זה התממש עונש החורבן, שנגזר בידי ה' כבר בימי מנשה.

חורבן המקדש - פרק כ"ה פסוקים א'-כ"א

חורבן בית המקדש הראשון הוא אחד האירועים הקשים בתולדות עמנו. הפסוקים הבאים מתארים את החורבן שהתרחש בשנת 586 לפנה"ס, ואת רצף האירועים שקדמו לו. אירועים אלו השפיעו ועיצבו את זהות העם היהודי במובנים רבים.

בעקבות המרד של צדקיהו עלה נבוכדנאצר מלך בבל עם צבאו על ירושלים וצר על העיר - "וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דֵּיֵק סָבִיב" (א'). על פי הכתוב, הדבר התרחש **בעשירה בטבת** (הוא החודש העשירי, כשמונים את החודשים מחודש ניסן כמקובל בתנ"ך) בשנה התשיעית למלכות צדקיהו.

המצור נמשך כשנה וחצי ובירושלים שרר רעב כבד: "וַיִּחַזֶּק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ" (ג').

מהשימוש בביטוי 'עם הארץ', עולה שאפילו גדולי המדינה וראשיה (שכונו 'עם הארץ') סבלו מן הרעב, תיאור שמלמד על חומרת מצבו של העם בירושלים (דעת מקרא).

בט' בתמוז (הוא החודש הרביעי) הבקיע נבוכדנאצר את חומות העיר (בפסוק ג', כתוב 'בתשעה לחודש', ללא ציון שם החודש. אך על פי הכתוב בירמיהו ל"ט, ב', אנו למדים שהחומה הובקעה בחודש תמוז). מן האמור בפסוקים אפשר להבין שהרעב החליש את מגיני העיר, וכך הצליח צבא נבוכדנאצר לפרוץ את החומות.

כשנבקעו החומות, בשעת לילה, ברחו צדקיהו מלך יהודה ואנשיו (המתוארים בפסוק ד' כ'אנשי המלחמה') מירושלים דרך שער בדרומה של העיר, לכיוון מזרח, אל עבר ערבות יריחו. הבבלים (חיל כְּשָׁדִים) רדפו אחרי צדקיהו ואנשיו, ותפסו את המלך על גבול יריחו. הפסוק מתאר כי אנשי המלחמה שהתלוו לצדקיהו: "נִפְצְּוּ מֵעָלָיו".

צדקיהו נתפס והובל למשפט בפני נבוכדנאצר מלך בבל שישב ברבלה ששימשה כמפקדה בבליית בזמן המצור (בארץ חמת, מצפון לארץ ישראל).

הבבלים נהגו באכזריות רבה. הם הרגו את בניו של צדקיהו אל מול עיניו, ולאחר מכן עיוורו אותו והובילו אותו כאסיר לבבל (האכזריות מתבטאת בכך שלא רק שצדקיהו ראה את רצח בניו, אלא שהמראה המחריד הזה היה

המראה האחרון שהוא ראה בחייו והוא ליווה אותו עד סוף ימיו). על פי הכתוב בירמיהו, צדקיהו ישב בכלא עד יום מותו: "וַיִּבְאֶהוּ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּבִלְיָה וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית הַפְּקֻדֹת עַד יוֹם מוֹתוֹ" (ירמיהו נ"ב, י"א).

בז' באב (בחודש החמישי בשבעה לחודש) הגיע נבוזראדן, משרי בבל הבכירים, לירושלים והעלה באש את בית המקדש, בית המלך ואת כל בתי ירושלים. הוא ניתן את חומות העיר, הגלה את הנותרים לאחר המצור והחורבן, ולקח שלל את כלי המקדש שעוד נותרו בו.

בירושלים וסביבותיה הושארו אנשים מעטים, שתפקידם היה לשמור על תנובת הארץ כדי שיהיה אפשר להמשיך ולהפיק ממנה תועלת ומיסים עבור הממלכה הבבלית. אנשים אלו מכונים הכורמים - העובדים בכרמים, והיוגבים - איכרים שעיבדו שדות דגן (דעת מקרא).

את זכר האירועים האלו אנו מציינים בשלושה צומות:

עשרה בטבת - היום שהחל בו המצור הבבלי על ירושלים.

שבעה עשר בתמוז - היום שנפרצו בו חומות ירושלים (בחורבן הבית השני בשנת 70 לספירה).

תשעה באב - היום שנחרב בו המקדש.

נשים לב כי בפסוקים בפרקנו המתארים את החורבן מוזכרים כמה מהתאריכים באופן שונה מציון התאריכים המוכר לנו:

עשרה בטבת - בשנה ה־9 לצדקיהו - נזכר בפסוקים ללא שינוי.

תשעה בחודש - בשנת 11 לצדקיהו - היום שנפרצו בו חומות ירושלים. לדורות, קבעו חז"ל שיום **"ז בתמוז**, התאריך שנפלו בו החומות בחורבן הבית השני בשנת 70 לספירה, יהיה יום צום לזכר נפילת העיר (תענית כ"ח ע"ב).

שבעה באב - בשנת 11 לצדקיהו (המספר "עֶשְׂרֵי עָשָׂר" במקרא הוא 11 ולא 12) היום שהחל בו חורבן המקדש, שנמשך עד ליום י' באב: "בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני. ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האויר (כינוי לאש) והיה דולק והולך כל היום" (תענית כ"ט ע"א). לדורות נקבע שיום **ט' באב**, הוא היום שמציינים בו את חורבן המקדש.

הפסוקים ממשיכים בתיאור הכלים שלקח נְבוֹזְרָאֲדָן רַב טַבָּחִים מבית המקדש לבבל.

רוב הכלים שנלקחו היו עשויים או מצופים נחושת ועמדו בחצר המקדש, כלים אלו נותרו במקדש לאחר שמספר שנים קודם לכן, בימי יהויכין, נלקחו והוגלו לבבל כלי המקדש היקרים יותר, שהיו עשויים זהב וכסף.

הפסוקים מספרים על בעלי התפקידים בממלכת צדקיהו שהוגלו לבבל בידי נבוזראדן שר הטבחים, והומתו שם. פסוק כ"א מסתיים בביטוי קשה מנשוא: "וַיִּגְלֵי יְהוּדָה מֵעַל אֲדָמָתוֹ", המבטא לא רק את אובדן העצמאות המדינית, המתת ראשי העם או הגלייתם ושריפת המרכז השלטוני והדתי בירושלים, אלא את אובדן האחיזה הכוללת בארץ. עם ישראל עזב את ארצו ויצא לגלות, למעט מספר חקלאים עניים שהושארו, כפי הנראה לצרכי גביית מיסים (פסוק י"ב "וַיִּמְדֹּלֶת הָאָרֶץ הַשְּׂאִיר רַב טַבָּחִים לְכֹרְמִים וּלְיֹגֵבִים").

תהליך ארוך זה החל כבר בתקופה האשורית בימי הושע בן אלה המלך האחרון בממלכת ישראל ויציאת עשרת השבטים לגלות והסתיים בתקופת הכיבוש הבבלי.

גדליהו בן אחיקם - פסוקים כ"ב-כ"ז

מלך בבל השאיר בירושלים קבוצה של אנשים כדי שישמרו על הארץ ויחיו בה, והפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם, שייצג אותם אל מול השלטון הבבלי. גדליהו היה בן למשפחת שפן, משפחה מכובדת בירושלים (נכדו של שפן הסופר), אך לא היה מזרע המלוכה.

כששמעו שרי החיילים (מפקדי צבא שנשארו בחיים לאחר כיבוש ירושלים) שגדליהו התמנה על שארית העם, הם באו אליו למקום מושבו במצפה (עיר בנחלת שבט בנימין). בין שרי החיילים היה גם ישמעאל בן נתניה, שהיה מזרע בית דוד. גדליהו פנה אליהם והרגיע אותם בנוגע לחיים תחת השלטון הבבלי (הכשדים): "וַיֵּשְׁבֶּעַ לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וְלָאֲנָשֵׁיהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם אֵל הָיִרְאוּ מֵעֲבָדֵי הַכַּשְׂדִּים שָׁבוּ בָאָרֶץ וְעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וַיֵּשֶׁב לָכֶם".

בחודש השביעי, חודש תשרי, בא ישמעאל בן נתניה אל גדליהו במצפה, והרג אותו ואת שאר האנשים שהיו עימו שם. הפסוק מציין את היות ישמעאל מזרע המלוכה, ככל הנראה כדי להסביר את המניע לרצח. ישמעאל חשב שגדליהו, שאיננו מזרע המלוכה, לא ראוי לשמש מנהיג לעם (מצודת דוד).

לאחר רציחתו של גדליהו, ברחה שארית הפליטה שנותרה בארץ לאחר החורבן למצרים: "וַיֵּקְמוּ כָּל הָעָם מִקֵּטָן וְעַד גָּדוֹל וַיֵּשְׁרִי הַחִיִּלִּים וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם כִּי יִרְאוּ מִפְּנֵי כַּשְׂדִּים".

מינוי גדליהו למנהיג, היה ניצוץ של תקווה להמשך קיום יהודי ביהודה לאחר החורבן. עם הירצחו, נגוזה גם תקווה זו. על פי חז"ל, גדליהו נרצח בחודש תשרי וג' תשרי נקבע ליום צום (המוכר לנו כצום גדליה), הוא 'צום השביעי' המוזכר בזכריה (זכריה ח', י"ט). רצח זה מסמל את חתימתו של תהליך ההגליה, ויש בו ביטוי לסכנות הטמונות במלחמת אחים.

פרק כ"ה חותם את סיפורו של עם ישראל בארץ ישראל. סיפור שיתחדש רק עשרות שנים מאוחר יותר בימי כורש מלך פרס. מאות שנים ישבו אבותינו בארץ עד שהגיעו ההגליות הגדולות בידי המעצמות - אשור ובבל (לפי חז"ל עברו 850 שנים מהכניסה לארץ בימי יהושע ועד לחורבן המקדש בידי הבבלים).

בימי הושע בן אלה מלך ישראל, בשנת 722 לפנה"ס, סיימה האימפריה האשורית את תהליך הגלית עשרת השבטים ונחרבה מלכות ישראל ובירתה שומרון.

בימי צדקיהו מלך יהודה, בשנה 586 לפנה"ס, החריבה הממלכה הבבלית את ירושלים ואת המקדש שבתוכה. רוב יושבי הארץ הוגלו לבבל או ברחו למצרים.

ספר מלכים, שהחל בימי מלכות שלמה ובנית בית המקדש, מסתיים בסיפור חורבנם של ירושלים והמקדש, ויציאת עם ישראל לגלות.

שחרור יהויכין מהכלא הבבלי - פסוקים כ"ז-ל'

שלושים ושבע שנים לאחר שהוגלה יהויכין מלך יהודה לבבל (בגלות החרש והמסגר), שיחרר אותו מהשבוי אֵוִיל מֶרֶדֶךְ, שהיה מלך בבל באותה תקופה, נתן לו מקום של כבוד בארמון המלך עד יום מותו, והחליף לו את בגדי האסיר שלבש בבגדי כבוד.

הצלתו של יהויכין מסמלת את האפשרות שממנו תצמח מחדש מלכות בית דוד בעתיד. ואכן כעבור שנים שב את הארץ בהנהגת זרובבל העם שגלה לבבל. זרובבל היה מזרע בית דוד ובנה מחדש את המקדש, כמתואר בספר עזרא.

תהליך שיבת ציון המתואר בספרי עזרא ונחמיה לא הושלם ועם ישראל יצא בשנית לגלות.

כיום, בשיבתנו במדינת ישראל, אנחנו מודים לה' שזכינו לחזור ארצה ולהקים בה מדינה ריבונית, ומתפללים שחזון הנביאים על תהליך הגאולה יתגשם במלואו והצומות שנקבעו לזכר החורבן יהפכו לימים טובים: "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צֹם הָרְבִיעִי (י"ז בתמוז) וְצֹם הַחֲמִישִׁי (ט' באב) וְצֹם הַשְּׁבִיעִי (ג' תשרי, צום גדליה), וְצֹם הָעֲשִׂירִי (י' בטבת) יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֻמָּת וְהַשָּׁלוֹם אָהָבוּ" (זכריה ח', י"ט).

הצעת הוראה:

הצעה 1: פרטים ראשונים על צדקיהו וסיבתיות כפולה - פרק כ"ד פסוקים י"ז-כ'

התלמידים יקראו את פרק כ"ד פסוקים י"ח-כ'

יח בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת ירמיהו מלבנה.
 יט ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהוהקים
 כ כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל.

- מה אנחנו יודעים על צדקיהו מן הפסוקים?
- כיצד מוסבר המרד של צדקיהו?

נזכיר לתלמידים את עיקרון הסיבתיות כפולה.

הצעה 2: חורבן בית המקדש - פרק כ"ה פסוקים א'-כ"א

1. התלמידים יצפו בסרטון המתאר את עליית כוחה של האימפריה הבבלית עד לחורבן ממלכת יהודה והמקדש ויכתבו מה הם שלבי חורבן ירושלים והמקדש.

הכיבוש הבבלי וחורבן הבית הראשון

2. שלבי החורבן מתועדים בספר מלכים ומונצחים עד היום בצומות שאנו צמים לזכר החורבן.

התלמידים יקראו את פסוקים א'-י"ב בפרק כ"ה ואת דברי המשנה ויתאימו בין התאריך לבין

ההתרחשויות שקרתה בו.

משנה תענית פרק ד' משנה ו':

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב.

בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטומוס את התורה והעמיד צלם בהיכל.

בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר.

האירוע	התאריך
בא נבוכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים ויחון עליה ויבנו עליה דיק סביב. ותבא העיר במצור	י' בטבת, שנה 9 למלכות צדקיהו.
ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ. ותבקע העיר...	ט' בתמוז, שנה 11 למלכות צדקיהו (לפי המשנה - י"ז בתמוז).
בא נבוארדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים. וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש. ואת חומת ירושלים סביב נתצו כל חיל כשדים... ואת יתר ההמון הגלה נבוארדן רב טבחים.	ז' באב (לפי המשנה - ט' באב).

- אפשר להעלות לדיון בכיתה: מהי משמעות של קביעת צום לדורות?
- 3. כיצד השפיע חורבן בית המקדש על ירושלים, העם והמקדש?
- התלמידים יעינו בפרק כ"ה פסוקים א'-כ"א וישלימו את ההשפעה על:
- העיר ירושלים -
- בית המקדש -
- כלי בית המקדש -
- המלך צדקיהו -
- בני צדקיהו -
- העם -
- כורמים ויוגבים -

הצעה 3: לאחר החורבן - פרק כ"ה פסוקים כ"ב-ל'

לתיאור החורבן יש מקום מרכזי בסיום ספר מלכים, אך הפסוקים האחרונים של הספר אינם עוסקים בחורבן, אלא בשתי הזדמנויות שניתנו לעם ישראל לצמיחה מחדש ולהמשך קיומו לאחר חורבן ירושלים והמקדש. התלמידים יקראו את הפסוקים המסיימים את פרק כ"ה, הפרק האחרון במלכים, ישלימו בטבלה את האפשרויות להמשך הקיום של עם ישראל, ויענו על שאלות המבררות את המציאות שהתקיימה בארץ לאחר החורבן. לסיכום נראה עם התלמידים שסופו של ספר מלכים מציע לראות בחורבן נקודת פתיחה להמשך ולא סוף הסיפור. נדון ברעיון זה וננסה לברר מהן ההתרחשויות שהובילו לצמיחה מחודשת של עם ישראל בארצו. רצח גדליה בן אחיקם פגע בתקווה האחרונה להמשך קיום העם בארץ. אולם, ספר מלכים מבהיר שאפילו לאחר רצח גדליה והירידה למצרים, נותרה תקווה: מלך בבל העניק חנינה ליהויכין, ובזכות מעשה זה בית דוד המשיך להתקיים, ונותרה תקווה לחזרת מלכות בית דוד בהמשך.

נשאל, על פי פסוקים כ"ב-ל':

- מהן שתי האפשרויות שנתן מלך בבל לעם ישראל ואיזו הזדמנות להמשך קיום העם טמונה בכל אחת מהן?

המקום	הפסוקים	ההזדמנות
ארץ ישראל	כב וַהֲעָם הַנִּשְׁאָר בְּאַרְץ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִשְׁאִיר נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיִּפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אֲחִיקָם בֶּן שָׁפָן. כג וַיִּשְׁמְעוּ כָּל שְׂרֵי הַחֲיָלִים הַמָּה וְהָאֲנָשִׁים כִּי הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת גְּדַלְיָהוּ וַיָּבֹאוּ אֵל גְּדַלְיָהוּ הַמְּצֻפָּה... כד וַיִּשְׁבַּע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וּלְאֲנָשָׁיהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם אֵל תִּירְאוּ מַעֲבָדֵי הַפִּשְׁדִּים שָׁבוּ בְּאַרְץ וַעֲבַדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וַיֵּטֶב לָכֶם.	המשך התיישבות יהודית בארץ תחת שלטון יהודי בהנהגת גדליהו בן אחיקם.
בבל	כו וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעָשָׂרִים וָשֶׁבַע לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אוֹיִל מֶרְדֵּךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה מִבֵּית כְּלָא. כח וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת כֶּסֶּאָו מֵעַל כֶּסֶּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל. כט וַשָּׂא אֶת בְּגָדֵי כְּלָאוֹ וַאֲכַל לֶחֶם תַּמִּיד לִפְנֵי כָּל יְמֵי חַיָּיו. ל וַאֲרָחְתּוּ אֲרָחַת תַּמִּיד נִתְּנָה לוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו.	חנינה למלך יהויכין - המשך קיום זרע בית דוד בכבוד.

- מה היו התוצאות של רצח גדליה?
- אחת ההזדמנויות שניתנה לעם הייתה להמשיך את רצף ההתיישבות היהודית בארץ בהנהגת גדליה בן אחיקם, תחת שלטון מלך בבל. האם העם ניצל כראוי הזדמנות זו?
- איזה צום נתקן לזכר מאורעות אלה? מדוע ראו חז"ל צורך לקבוע צום על אירוע זה?